

Voorwoord

In de afgelopen 45 jaar heeft de redactie van Groniek historische thema's behandeld die aan de publieke interesse voorbij gingen, maar historiografisch van groot belang werden geacht. Zo werden themanummers over ballingschap, Byzantium en (met name) bronnen onder academici goed verkocht en online geraadpleegd. Onze andere lezersgroep, de algemeen geïnteresseerden, liet deze uitgaven over het algemeen links liggen. Nu is de missie van Groniek geenszins commercieel en worden voorstellen voor themanummers beoordeeld op hun bijdrage aan het wetenschappelijke discours. Toch heeft de redactie voor deze uitgave een poging gedaan zowel een dienst te bewijzen aan onze academische lezers als aan abonnees die uit algemene interesse lid zijn. Het thema 'spionage' is zonder meer een onderwerp dat bij iedereen bepaalde associaties oproept. Wanneer er berichten in de media opduiken over de vangst van gezochte criminelen of terroristen, moet men het idee wegrationaliseren dat deze successen het product waren van wilde autoachtersvolgingen of spannende gesprekken aan de roulettetafel. De culturele invloed van populaire spionageboeken en spionagefilms is zo groot, dat men om een cliché uit de weg te gaan, zich niet voorstelt met eerst de achternaam en vervolgens de hele naam. En een geschudde wodka martini bestelt men alleen als men geen verstand heeft van cocktails.

Het doel van dit nummer is niet om deze misconcepties te ontcrachten door te tonen dat inlichtingenwerk volledig heeft bestaan uit papierwerk (zoals u zult lezen, was dit aan het begin van de vorige eeuw geenszins het geval), maar om de ontwikkeling en het belang van inlichtingen- en veiligheidsdiensten in de afgelopen eeuw te benadrukken. Met het oog op de afnemende dreiging van conventionele oorlogsvoering en het verhoogde gevaar van terrorisme zal de rol van spionage in al haar vormen tijdens deze eeuw zeker toenemen. Niet in de laatste plaats acht de redactie het daarom belangrijk dit nummer te wijden aan de veranderende rol van spionage in de afgelopen eeuw.

Het eerste artikel in de uitgave komt van de hand van Bob de Graaff, hoogleraar *Intelligence and Security Studies* aan de Universiteit Utrecht en hoogleraar Inlichtingen en Veiligheid aan de Nederlandse Defensie Academie in Breda. Hij geeft voor dit themanummer van Groniek een uiteenzetting over de ontwikkelingen richting het moderne stelsel van

inlichtingen- en veiligheidsdiensten in Nederland. De beslissing om het eerste artikel in de uitgave te wijden aan het kleine en vrij onbeduidende Nederland kan sommigen vreemd doen voorkomen. Ons collectieve geheugen kent weinig wapenfeiten van de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten en dit wordt vaak verklaard door het gegeven dat zulke diensten in de polder niet veel te doen hebben. Niets is echter minder waar: deze tak van de overheidsdiensten heeft in de afgelopen honderd jaar meer ontwikkelingen doorgemaakt dan welke andere. De Graaff deelt in zijn artikel de ontwikkelingen van de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten op in drie fases, de overzichtelijke tijd van Nederlandse neutraliteit, gevolgd door de Koude Oorlog en tenslotte de onzekere tijd van (cyber)terrorisme en veranderende geopolitieke verhoudingen.

Hubert van Tuyll behandelt in het tweede artikel de belangrijkste missie die Nederlandse inlichtingendiensten ooit hebben gekregen: het voorkomen van inmenging in de Eerste Wereldoorlog. Van Tuyll rekent in zijn artikel meteen af met de bestaande misconcepties over de goede afloop van dit conflict voor Nederland: deze was niet zo gelopen omdat ons land strikt neutraal was en niets van waarde voor de grote mogendheden bezat. Integendeel: Nederland herbergde de mondingen van drie belangrijke Europese rivieren en lag strategisch tussen de drie grote mogendheden in. Bovendien was het begeerde Nederlands-Indië een kip met gouden eieren waar alle mogendheden op konden teren in deze lange oorlog. Op militair gebied was Nederland geenszins in staat een poging tot annexatie af te slaan dus op papier zou het Koninkrijk een populair gespreksonderwerp zijn onder buitenlandse generaals. Echter, waar Vlaanderen in die periode bekend stond om zijn bloeiende klaprozen, was het in Nederland de economie die floreerde vanwege de oorlogsschaarste. Van Tuyll schrijft dat deze fortuinlijke uitkomst geenszins te wijten viel aan geluk, maar aan het politieke manoeuvreren dat mogelijk werd gemaakt door discreet werk van de nog jonge inlichtingendiensten.

In de eerste twee artikelen wordt uiteengezet hoe inlichtingendiensten de taak van de overheid vervulden om haar staatsburgers te beschermen. Het derde artikel van deze uitgave zal bestuderen hoe de Nederlandse overheid gebruik maakte van deze diensten om de bevolking van Suriname onder controle te houden. Ellen Klinkers onderzoekt in haar artikel hoe het vergaren van inlichtingen zich ontwikkelde: van spionerende politiekorpsen tijdens het brute koloniale bewind in de jaren '30, tot meer professionele instellingen die het communisme een halt probeerden toe te roepen.

Klinkers' verhaal bevat verwijzingen die soms terloops een kijkje geven in de wrede methodes die werden toegepast door de Nederlandse machthebbers.

In een uitgave die aandacht wil schenken aan de rol van spionage in de politieke geschiedenis, kan het verhaal van de Enigmamachine niet ontbreken. Zelden heeft het werk van een inlichtingendienst zoveel betekend voor de uitkomst van een oorlog. Donál O'Sullivan bespreekt het belang van *Project Ultra* in de afloop van de Tweede Wereldoorlog en de rol die Alan Turing had in het kraken van de legendarische Enigma codes. Turing zelf werd na de oorlog het slachtoffer van de geheime dienst waarvoor hij zulk onmisbaar werk had verzet: vanwege zijn homoseksualiteit werd hij door zijn eertijdse werkgever, the Government Code & Cipher School, niet in staat geacht aan zijn geheimhoudingsplicht te voldoen en werd hem toegang geweigerd tot de belangrijkste projecten. Ondertussen is in Groot Brittannië zijn naam gelukkig gezuiverd: naast de vele postume eerbetuigingen heeft de Britse overheid formeel haar excuses aangeboden. Bij de afgelopen Olympische Spelen stonden de vlamdragers enkele momenten stil bij het versierde monument van een zittende Alan Turing.

De visueel ingestelde lezer heeft het misschien al door, maar de kleur rood die op de kaft van deze uitgave prijkt is uitgekozen om te verwijzen naar het karakteristieke palet van James Bond- gerelateerde afbeeldingen. De kleur is zelfs gekopieerd uit het bloed in een filmstill waar de gestalte van Bond in de gegroefde loop van een vuurwapen in de camera schiet. De foto op de cover komt uit de film 'Torn Curtain' van Alfred Hitchcock. Met name de tweede helft van de twintigste eeuw zat vol met verhalen over sluipende spionnen in een net van samenzweringen en overheidscomplotten. Lars Ole Sauerberg legt zich in het vijfde artikel toe op het aantonen dat de rol van de spion sinds deze tijd voortdurend in beweging is, en dat, naarmate de wereldverhoudingen dynamischer en onoverzichtelijker worden, de spion in de 'spionnenliteratuur' ook een meer diffuse loyaliteit krijgt.

We hopen dat u bij het lezen van dit nummer van Groniek meer te weten komt over de grote invloed die inlichtingen- en veiligheidsdiensten hebben gehad op de loop van de moderne Westerse geschiedenis. Het vergaren van inlichtingen zal in de komende eeuwen in ieder geval een rode draad zijn in de loop van de gebeurtenissen op het wereldtoneel.

De redactie wenst u veel leesplezier.